

HONTI JÁNOS MINT VALLÁSKUTATÓ

A méltatlanul korán, még csak 35 évesen 1945. március utolsó vagy április legelső napjaiban elpusztított Honti János tudományos utókorra gyakorolt hatása az 1960-as évekig töretlen volt Magyarországon. Előbb még visszavárták a munkatáborból, majd kortársai visszaemlékezésekben siratták el. A legemberibb nekrológját Scheiber Sándor írta.

Honti nemcsak a már 1942-ben megkezdődő munkaszolgálatának szüneteiben dolgozott tudományos tanulmányain továbbra is, hanem még a táborokban (Háros-sziget, Ökörmező) is áttekintett egy-egy témát, bámulatos anyagsismerettel, az annyira szeretett szakkönyvtáraktól távol. Ilyen például az *Orestes és Hamlet* című dolgozata, amely csak 1945-ben jelent meg. A világháború egyre kaotikusabb végét követően, még 1945-ben négy, korábban elkészült tanulmányát is végre ki tudták adni. A *Szigetek legendái* címűt éppen az *Ethnographia* közölte „töredék” megjelöléssel. E tanulmányok közül a legjelentősebb *Az ismeretlen népmese* című értekezés, amely egy 36 lap terjedelmű külön füzetben jelent meg évszám nélkül, Dobrovits Aladár révén. A tanulmányt az 1926–1944 között működő, majd 1946-tól újrászerveződő baloldali polgári Vajda János Társaság az Officina Nyomdával együtt jelentette meg. Korábban 1947-re tették a kiadvány megjelenési idejét, később 1945-re, de ez voltaképpen mindegy is, a kézirat ugyanis 1944 után már semmiképpen nem készülhetett. Kevesen vették észre, hogy a címlapon a következő vinyetta látható: Honti János Társaság. Ennek a társaságnak egyéb tevékenységéről nem tudok.

A világháború után hamar megfogalmazódott az az igény, hogy gyűjteményes kötetben jelenjenek meg Honti tanulmányai. 1955-ben, halálának huszadik évfordulóján érzelmes rádió-előadásában, majd az ezt publikáló szövegében Ortutay Gyula inkább személyes, rekonziliáló képet ad a kutatóról. Az igényelt tanulmánykötet azonban csak később és szerényebb módon készült el. Honti János *Válogatott tanulmányok* című kötete a budapesti Akadémiai Kiadónál 1962-ben látott napvilágot. A negyedfélszáz lapos kötetben Honti két meseáttekintése és 20 tanulmánya olvasható, gyakorlatilag pontos, ám nem kommentált szövegezésben. A könyvben csak a magyar nyelvű tanulmányokat közölték, nem adtak pontos életrajzot, ám a kötet végén olvasható bibliográfia teljességre törekedett. Ezt a könyvet Ortutay Gyula és Dömötör Tekla állították össze, akik évtizedekig Honti barátai, kollégái voltak. Lírai bevezetőjében Ortutay nagyra értékeli Honti életművét, ám

ez mégsem pótolja egy tudományos, áttekintő írás tanulságait. Egyébként fel is merült az az ötlet, hogy a kötet végén egy értelmező tanulmány is legyen Honti életművéről, ám – noha ennek szövege elkészült – kiadására mégsem került sor. Pedig ekkor már nem kellett letagadni, hogy Honti nem volt marxista, sőt a népért érzett társadalmi felelősség sem volt vezető életelve. Ugyanakkor a paraszti nyomor nem maradt ismeretlen számára. Noha nem volt vallásgyakorló, a *soa* idején még a *Schöngeist* tudósnak¹ is percenként kellett rádöbbennie zsidóságára.

Több ízben is voltak emlékülések, konferenciák, amelyeken Honti munkásságát is méltatták: általában mesekutatóként. Lexikonaink, kézikönyveink, tudománytörténeti áttekintéseink a megfelelő helyeken dicsérő szavakat hangoztattak, de legtöbbször csak mások korábbi megállapításait véve át, és nem ismerve Honti nem magyar nyelvű könyveit, tanulmányait.

A Honti-kultusz ápolását Dömötör Tekla (akinek egyiptológus férje, Dobrovits Aladár Honti gimnáziumi osztálytársa és legjobb barátja volt) megszakíthatatlanul folytatta, mindig eleven, életvidám élményekre is kitérve. Dömötör Tekla és Ortutay Gyula önéletrajzi írásaiban, naplóiban is gyakran esik szó Hontiról. Pontosabban szólva, Ortutay meglepően ritkán említi, és ekkor is vitáikra, különbözőségeikre utal, egyszersmind Hontit félszeg, életidegen szépléleknek mutatja be.

1975-ben az Akadémiai Kiadó *Studies in Oral Epic Tradition* címmel megjelentetett egy kétszáz oldalas Honti-tanulmánygyűjteményt. Ez szerencsétlen vagy inkább szégyenletes kiadvány volt: magyar nyelven megjelent cikkek lapos angolra fordítása, forrásmegjegyzés, értékelés nélkül, töméntelen félreértéssel és hibával. Dömötör Tekla egészen másképp képzelte el az ilyen kiadványt. A nemzetközi folklorisztika, amely ismerte Honti életében megjelent külföldi publikációit, és olykor még értékelte is az ott leírt bölcs véleményeket, ezzel a kiadvánnyal nem is tudott mit kezdeni.

Szerencsére ugyanebben az évben *A Múlt Magyar Tudósai* című kis zsebkönyvsorozatban megjelent Dömötör Tekla *Honti János* című portréja. Ebben személyes élmények és találó megjegyzések olvashatók. Hamar megszerveződött a könyv idegen nyelven történő kiadása is. Egy folyton növekvő terv eredményeként 1978-ban a *Folklore Fellows Communications* 221. kiadványaként Helsinkiben megjelent egy sokkal bővebb és változatosabb témakörű kötet, Dömötör Tekla *János Honti – Leben und Werk* című munkája. A százlapos könyv élvezetes olvasmány: beszámol Honti munkásságának szakaszairól is. Képet ad a „magyar” Folklore Fellows szervezetéről, Hontinak a német hősepikával foglalkozó tanulmányairól, írországi és franciaországi kapcsolatairól, végül munkaszolgálatos éveiről. A nemzetközi folklorisztika, amely korábban is hallott Hontiról, e munka alapján teljesebb képet alkothatott a kutatóról. Az *Enzyklopädie des Märchens* Dömötör Tekla írta címszava (1990) is ezen alapul, és főként Honti meseműfaj-elméletét állítja

¹ Széplélek (szerk.).

előtérbe. Minthogy Dömötör Tekla csakugyan jelen levő szemtanú volt, írásaiban mindig fontos információk bukkannak fel – sajnos, nem mindig a kellő körültekintéssel. Azt írja például, hogy Honti kiváló magánkönyvtárát és írásait Dobrovits Aladár mentette meg. Azt tudjuk, hogy a könyvek Honti második feleségénél maradtak, akinek második férje Köpeczi Béla volt, így e könyvtár most remélhetőleg a Sapientia Egyetem Marosvásárhelyi Karának könyvtárában található, Köpeczi könyvei között. Ám a „kéziratok” sorsáról nem értesülünk. És mára senki sem maradt életben, akitől ezt megkérdezhetnénk. Honti levelei és személyes iratai közül édesanyja, Honti Rezsőné és fivére, Honti Péter is többet megőrzött.

Honti tehát az utókor első évtizedeiben ismert maradt, ám csak mint mesekutató és az epikus műfajok osztályozója. Egyes írásainak újra megjelentetői is így értékelik, pedig érdeklődési köre ennél sokkal szélesebb körű volt.

Legelső munkájaként voltaképpen egy hagyományos mesetípus-katalógust készített az addig nyomtatásban megjelent magyar népmesékről, és később, egyik párizsi tartózkodása idején a francia népmesék Aarne–Thompson-rendszerét követő típuskatalógusa számára is dolgozott. Különösen az 1940-es években különböző mesei (és rokon) műfajok fenomenológiai meghatározásával foglalkozott. Ezt korábban „mesemorfológia és mesetipológia” névvel foglalta össze (1939). Foglalkozott a germán epikával, és különösen érdekelték az olyan történetek, amelyekben valamely sajátos világfelfogás érvényesül. Ilyen módon értelmezte „a meghalni nem akaró királyfi” óegyiptomi történetét, az általa nem eposznak tartott *Gilgames*-epikát, külön csoportnak tartja a nem jó végű kelta „antimeséket”, az óizlandi sagák közül azokat, amelyekben a világkép topográfiája dominál.

Ha végigkísérjük Honti munkásságát, feltűnik, hogy nemcsak mesekutató volt, hanem a vallástudomány is érdekelte. A pesti egyetem germanistái ezzel a tudományterülettel nem foglalkoztak, úgyhogy Honti tőlük vallástudományt nem tanult. Viszont nagy hatással volt rá az idealista filozófus, Pauler Ákos, akinek „eidetikus” szemlélete (a forma és az anyag elválaszthatatlan egymástól) szinte bizonyítéka volt műfajelméletének.

Még hagyományos germanisztikai-filológiai módszerű könyvében (*Volksmärchen und Heldensage*. Helsinki, 1931. FFC 95.) csak melléktémaként fordul elő a germán vallás. Mint ismeretes, Solymossy Sándor felháborodott recenziót írt a kötetről, azt nehezményezve, hogy Honti nem foglalkozik Solymossynak a magyar ősvallásról és „honfoglalás előtti meséinkről” kifejtett nézeteivel. Honti hasonló tónusban válaszolt, és az ellenségeskedés szélesebb mederben is folytatódott, többek között Bátky Zsigmond, a Néprajzi Múzeum és Solymossy között, amelyben Honti az előbbi oldalán állt, Ortutay pedig Solymossy oldalán. Még mellékágai is voltak a polémiának: például Ortutay sosem bocsátotta meg Hontinak a Solymossy-ellenességet. Honti pedig nyílt levelezőlapon írta: „le a szakállasokkal” – amin a hagyományos magyar folklórkutatást értette. Honti két, nézeteiről és kutatói módszeréről távol álló tudóssal, Bátky Zsigmonddal és Györffy

Istvánnal jó kapcsolatban állt. Viski Károllyal szintén, akinek józan folklórfelfogása nem állt tőle messze. Róheim Gézával ismerték egymást, ám szorosabb kapcsolatukról nem tudok.

Honti a kortárs vallástudománnyal közvetlen módon Kerényi Károly révén ismerkedett meg. Kerényi (1897–1973) ugyan nem volt rendes tanára a budapesti egyetemnek, azonban 1926-tól a görög–római vallástörténet magántanáraként rendszeres előadásokat tartott, amelyek az egyetemi ifjúság körében népszerűek voltak. Az egész klasszika-filológiát megreformálni akaró, ókortudománnyá átalakítani kívánó fellépése miatt azonban nemcsak lelkes híveket, hanem sok ellenséget is szerzett. Nagy hatású előadó volt, aki folyton mozgalmakat szervezett. Honti ismerte a pesti Pázmány Péter Egyetem bonyolult személyi viszonyait (ahol Solymossy Sándor ugyancsak magántanári előadásokat tartott a folklóról). Ezen túl Kerényi és közvetlen társai vasárnaponként a budai hegyekbe kirándultak, ahol útközben tudományos kérdéseket vitattak meg, az antik irodalomból készült fordításokat olvastak fel. Dobrovits e csoportba szervezte be Honti Jánost is. Az 1930-as évek első fele volt a csoport fénykora. Neves tudósok és egyetemi hallgatók bevonásával Kerényi Károly és Alföldi András tanárok 1935-ben megszervezték a *Stemma kört*, egy „ókortudományi” társaságot. Ezekben Honti oszlopos tag maradt.

A nálunk is megjelenő „szellemtörténet” meghaladását jelentő „kultúramorfológia” és a „Paideuma” volt az a két fogalom, amelyhez odakapcsolták nemcsak az új vallástudományt, hanem az etnológiát is. Leo Frobenius (1873–1938) német etnológus és régész volt a kiindulópont: ő különböztette meg az afrikai kultúrákat aszerint, hogy milyen „lelkiséggel” (így fordíthatjuk le a *Paideuma* fogalmát) rendelkeztek. Egyébként Frobenius nézeteiről a tájékozódni tudó magyar értelmiségnek már volt tudomása, például Németh László vagy akár Móra Ferenc révén is. Minthogy ezzel egyszerre bontakozott ki Németországban a nacionálszocialista fajelmélet, nehéz volt a tudományos kereteken belül és az erkölcsi normákat megtartva használni az új fogalmakat. Maga Kerényi egyre inkább a mélylélektani tipológiát veszi át, és több, a görög mitológiától szóló tanulmányát Carl Gustav Junggal együtt írja. Amikor Honti az egyes népek meséinek „világát” említi, ezt a felfogást használja, noha maga a mélylélektan egyik iskolájához sem csatlakozott. A *mese világa* című könyvében (1937) különböző kultúrájú népek meséinek szövegeit mutatja be, nemcsak szerkezetük összevetésével, hanem „szellemiségük” hangsúlyozásával. Már említettük, hogy a negyvenes évek elején Honti a mesei és rokon műfajokat különíti el az ilyen „Paideuma”-elv alapján. Ezt *Mesetudomány és vallástörténet* tanulmányában (*Népünk és Nyelvünk* VII. 1935. 107–124) rögzítette.

Úgy gondolom, Honti a leginkább közel jutott Kerényihez, amikor a „szigetekkel” foglalkozott. Sajnos, csak a tervekig jutott el: egy antológia összeállítására gondolt, amelyben az egyes nevezetes szigetekre vonatkozó epikus szövegeket

gyűjtötte volna egybe. Tudtommal az utókor nem vette észre, hogy akár az Ultima Thuléra vagy a vikingek hajóútjaira vonatkozó észrevételei, akár az óir utazásirodalom alkotásaival foglalkozó írásai erre a „Sziget”-felfogásra épülnek. A kezdeményező pedig az akkor már Pécsett tanító Kerényi volt, aki az új vallástudományi, irodalmi, kulturális nézeteket egy három részből álló *Sziget* című évkönyvbe (1935, 1936, 1939) toborozta össze. Honti a maga programját *A sziget kelta mítoszáról* című dolgozatában (*Argonauták* I. 1937. 5–15.) rögzítette.

Ez a szigetmítosz-antológia nem azonos a *Keleti mesék* című kötettel (a borítón: *Fabula. Keleti mesék*. Budapest, Bibliotheca, 1943.), amelyben indiai, perzsa és arab mesék magyar fordításai találhatók, Honti rövid jellemzésével. A borító hátlapján lévő megjegyzésből („A kötet anyagát összeválogatta Honti János”) nem derül ki, hogy ki volt a fordító. Édesapja?

Nyilvánvaló hogy ma is sokat tanulhatunk Hontitól, aki nem csak mesekutató (ám annak a legkiválóbb) volt. Életműve nemcsak mennyiségben, hanem minőségben is kiemelkedő. Olvasni kellene írásait!

Kiegészítő megjegyzések

Mivel a szövegben fentebb utalok a Honti-szakirodalomra, ezeket a tételeket most nem ismétlem meg. A következő hivatkozásokat mégis megemlítem:

- Édesapjáról (1879–1856) szóló írások gyűjteménye: Antal Lajos–Horváth Iván–Mikó Pálné: *Honti Rezső a poliglott nyelvkönyvíró*. Budapest, 1982. Honti Rezső nemcsak az európai nyelveket ismerte, hanem – eredetiből – arab és perzsa meséket is fordított (*Az ezeregy éjszaka legszebb meséi*. Budapest, 1956.; *Az ezeregy éjszaka meséi*. Budapest, 1956.)

- Leo Frobenius magyarországi hatásával Biernaczky János foglalkozott (*Frobenius-kommentárok*. Budapest, 2002). Összegező áttekintése most van megjelenőben.

- Honti János első felesége Dános Erzsébet volt, aki a budapesti egyetemen Györfy Istvánnál doktorált: *A magyar népballada*. Budapest, 1938. Ezt a népballada-katalógust nem Honti János írta, noha a műben az ő nézetei (is) felbukkannak.

- Még egy különös kapcsolatra is utalhatok. Honti egyetlen saját népköltési gyűjtése *A mészároslegény meséje* volt. Ez elegáns kis füzetben Budapesten jelent meg 1940-ben, Faust Imre kiadásában, 63 lap terjedelemben és Gaál Margit illusztrációival (néhány ceruzarajz). A Pester Lloyd nyomda ekkori igazgatója Móricz Miklós volt, az író öccse. A mesét évtizeddel korábban, 1930 decemberében Pityi Károly nógrádszakáli gazda mondta el. A füzet végén Honti a mese lényegéről írt esszét. Nem tudjuk, miért, a gyűjtéshez képest csak egy évtizeddel később jelentették meg. Ma már kevesen tudják, hogy Faust Imre (1897–1963) pécsi tiszt-

viselő, majd könyvkiadó az első világháborúban orosz fogságba esett, majd kommunistaként tért haza. A Tanácsköztársaság idején a pécsi vörös zászlóalj parancsnoka, a két világháború közti egyik illegális és öntörvényű hazai kommunista szervezet vezetője volt. Nyíltan baloldali, sőt kommunista könyveket jelentetett meg. Könyvkiadója nyilván a párt fedőszerve volt. 1944 szeptemberében Horthy őt és két társát küldte Moszkvába a kiugrást megbeszélni. Többször letartóztatták, 1945 után is. Vajon személyesen is találkozott Hontival, beszélgettek-e?

– Honti életművéről adott (régí) áttekintésem: Honti János összehasonlító filológiája ma. *Ethnographia* XCVII. 1986. 2–4, 368–376.

JÁNOS HONTI CA CERCETĂTOR AL RELIGIEI

János Honti a părăsit lumea noastră foarte devreme, dar respectul față de memoria și opera sa a fost neîntrerupt până în anii 1960 în folcloristica maghiară. În anul 1975 a apărut o monografie în limba maghiară semnată de către Tekla Dömötör. Însă după aceea referințele științifice au scăzut drastic, iar interesul față de Honti se rezumă de regulă la cercetătorul basmului popular. Deși avem de-a face și cu o activitate importantă a sa în domeniul cercetării religiei, căci lucrând în anturajul lui Károly Kerényi el cunoștea foarte bine elita internațională a cercetării religiei. Studiul de față explorează rolul de cercetător al religiei populare a lui János Honti.

JÁNOS HONTI AS RESEARCHER OF RELIGION

János Honti died at a young age, but the respect of his memory and oeuvre had been uninterrupted to the 1960s. In 1975 Tekla Dömötör published a monograph on him in Hungarian. Anyway, afterwards the scientific reference to Honti has been declining drastically, in fact scientific interest is limited on his role as a researcher of folk tales. However, his activity on the field of the research of religion is also important, as working under the coordination of Károly Kerényi he knew very well the international elite of the discipline. The present study explores the role of Honti in this domain of research.